

Верхоглядова Н. І.
*доктор економічних наук, професор,
проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*
Сидоров О. А.
*здобувач кафедри обліку,
економіки і управління персоналом підприємства
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*

Verkhoglyadova N. I.
*Doctor of Science in Economics,
Professor, Vice-Rector for Scientific
and Pedagogical and Educational Work
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*
Sydorov O. A.
*Aspirant of Department of Accounting, Economics
and Human Resources Management of Enterprise
Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Анотація. У статті досліджено сутність поняття «інтелектуальний потенціал». Розглянуто підходи до розуміння інтелектуального потенціалу, подано їх вичерпну характеристику. Обґрунтовано використання комплексного підходу до розуміння інтелектуального потенціалу. Досліджено взаємозв'язок між категоріями «інвестиційні ресурси», «інтелектуальний потенціал» та «інтелектуальний капітал». Надано авторське визначення інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: потенціал, інтелектуальний потенціал, ресурси, інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал.

Вступ та постановка проблеми. В рамках розбудови постіндустріальної економіки, що ґрунтується на знаннях, на перший план виходить здатність використовувати інтелектуальні ресурси та створювати нові рішення для задоволення суспільних потреб. Традиційно дослідженню ролі інтелектуального потенціалу в процесі створення суспільних благ приділялось менше уваги, ніж вивченню внеску у виробничий процес матеріальних активів. Однак останні тенденції свідчать про зростання інтересу до інтелектуального потенціалу. З огляду на це виникає необхідність уточнення змісту поняття «інтелектуальний потенціал» та вивчення його зв'язку зі спорідненими категоріями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів формування інтелектуального потенціалу присвячено роботи багатьох вчених, таких як Л. Едвінсон, В. Домарев, І. Капітан, В. Куценко, Ю. Гава, М. Розумний, І. Мойсеєнко, С. Мочерний, Б. Маліцький, О. Попович, В. Прошак, О. Тітова, С. Вовканич, О. Кендюхов, О. Зусь, Л. Мяснікова, О. Михайлова, В. Лаврентьев, А. Шаріна, Й. Ситник, В. Петренко, Б. Данилишин, А. Липовська, В. Волкова, В. Стрельбицька, В. Семиноженко, Б. Кваснюк, І. Шовкун, О. Моліна, С. Філіппова, К. Ковтуненко, О. Гончар, В. Нам'ясенко, Л. Діба, М. Семикіна, В. Гунько, С. Пасєка, С. Князь, Л. Холявка. Водночас слід зазначити, що погляди на сутність інтелектуального потенціалу потребують систематизації.

Метою роботи є систематизація підходів до визначення сутності поняття «інтелектуальний потенціал» та формування авторського бачення цього поняття на основі комплексу підходу.

Результати дослідження. Для повного розуміння феномена інтелектуального потенціалу пропонуємо об'єднати різноманітні погляди науковців, нестандартні та водночас варті уваги позиції дослідників інтелектуального потенці-

алу щодо тлумачення його сутності за підходами, що виокремлено нами під час дослідження поняття «потенціал».

Значна кількість науковців є прихильниками ресурсного підходу, за якого інтелектуальний потенціал – це сукупність інтелектуальних ресурсів, зокрема людських здібностей, творчих обдарувань, навичок, мотивацій, компетенцій, освітнього, культурного, морально-етичного, кваліфікаційного рівнів.

Л. Едвінсон відзначав, що інтелектуальний потенціал є особливим поєднанням людського капіталу (реальні та потенційні інтелектуальні здібності, а також відповідні практичні навички працівників компанії) та структурного капіталу (складові компанії), що задаються такими специфічними факторами, як зв'язки зі споживачами, бізнес-процеси, бази даних, бренди та системи інформаційних технологій [1, с. 430].

В. Домарев, характеризуючи інтелектуальний потенціал, виділяє такі його складові, як система науки та освіти, що включає державні та недержавні наукові заклади; комп'ютерне забезпечення (кількість комп'ютерів, їх якість, ступінь охоплення мережевим зв'язком); системи зв'язку (де визначальними є швидкість зв'язку, його надійність, захищеність від несанкціонованого доступу); бази даних на друкованих (бібліотеки) та електронних носіях; інтелектуальна власність у вигляді патентів, ліцензій, ноу-хау [2, с. 24].

І. Капітан вважає, що має сенс розглядати інтелектуальний потенціал лише у складі інноваційного потенціалу країни, виокремлюючи в його структурі також ринковий, фінансовий, техніко-технологічний, інформаційний, мотиваційний, комунікаційний, науково-дослідний [3, с. 130–137].

Такі науковці, як Ю. Гава, М. Розумний, визначають інтелектуальний потенціал як сукупність людського, матеріального та нематеріального потенціалу [4, с. 131; 5, с. 92].

І. Мойсеєнко стверджує, що інтелектуальний потенціал – це економічна система, що відображає сукупність зв'язків і відношень між елементами інтелектуального капіталу (персонал, ринкові активи, структурні активи, інтелектуальна власність), які встановлюються в процесі проектування, виготовлення, реалізації та споживання продукту й управління ними [6].

Отже, за ресурсного підходу інтелектуальний потенціал тісно пов'язаний з поняттям «інтелектуальні ресурси».

Прихильники функціонального підходу до тлумачення інтелектуального потенціалу переконані, що завдяки його ефективному використанню можуть бути виконані певні функції.

В економічному енциклопедичному словнику за редакцією С. Мочерного зазначено, що інтелектуальний потенціал – це сукупність розумових і творчих обдарувань людей і можливість їх збагачення, на основі яких формується їх здатність засвоювати нові знання та інформацію, а також використовувати їх для створення і впровадження нової техніки і технології, інших елементів продуктивних сил, а також усіх підсистем національної економіки [7].

Окремі автори, зокрема Б. Маліцький та О. Попович, у своїх дослідженнях акцентують увагу на необхідності впровадження в економічні процеси інноваційних механізмів, в основі яких лежить інтелектуальний потенціал [8, с. 7–13]. На їхню думку, він охоплює спектр культурно-освітніх, науково-технологічних і креативних особливостей, що характеризують пізнавальні й творчі можливості людської спільноти, а саме колективу, народу, країни, людства загалом. Характерною рисою інтелектуального потенціалу є здатність особи усвідомлено приймати раціональні, обгрунтовані рішення, вирішувати складні протиріччя у розвитку земної цивілізації тощо.

В. Петренко стверджує, що інтелектуальний потенціал – це прогнозована інтегральна здатність особистості або групи осіб (персоналу організації, підприємства, населення територіальної громади, регіону, країни, нації, людства) до створення нових духовних і матеріальних цінностей [9].

На думку В. Прошак, інтелектуальний потенціал – це сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їхньої освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу засвоювати набуті та творити нові знання, тобто це здебільшого можливості, якими володіє особа [10].

Як зазначає О. Тітова, інтелектуальний потенціал вбирає в себе основні властивості й одночасно має власний зміст, який визначається наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності; становленням креативного типу мислення працівників, що формує та реалізовує основні моделі відтворення кожної конкретної економічної системи та їх сукупності; переважним формуванням у такій системі інтелектуального центру, що охоплює поступово всю сукупність чинників виробництва, розподілу, обміну та споживання [2].

С. Вовканич визначає інтелектуальний потенціал як можливість нагромаджувати, створювати та використовувати нові знання, проекти, ідеї, моделі та іншу семантичну інформацію (науково-технічну, економічну, правову тощо), яка може стати інтелектуальною власністю України, сприяти її прогресивній та міжнародній інтеграції як повноправного партнера [11, с. 42].

О. Кендюхов визначає інтелектуальний потенціал як сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу засвоювати набуті та створити нові знання, тобто це здебільшого можливості, якими володіє особа [9, с. 12].

О. Зуєв, Л. Мяснікова визначають інтелектуальний потенціал як сукупну здатність суспільства накопичувати обсяги наукової та культурної інформації, переробляти її, використовувати та відтворювати; створювати системи виробництва й передачі знань [6]. На їхню думку інтелектуальний потенціал можна розглядати як готовність до генерування та освоєння інновацій (інтелектуальний потенціал розуміється як накопичення обсягу знань, інтелектуального рівня працівників, досвіду інноваційної діяльності, що у своїй сукупності складає основу для підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу).

О. Михайлова стверджує, що з точки зору якості робочої сили логічним виглядає визначення інтелектуального потенціалу як сукупності знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їхнього освітньо-кваліфікаційного рівня, що дає змогу засвоювати набуті та творити нові знання [6].

В. Лаврентєв та А. Шаріна визначають інтелектуальний потенціал як сукупність теоретичних знань, практичного досвіду та індивідуальних особливостей працівників, які виконують роботи, пов'язані зі створенням інновацій на промислових підприємствах та в організаціях [12, с. 84–85].

Згідно з трактовкою Й. Ситника інтелектуальний потенціал є прихованими відносними силами, знаннями особистостей і соціально-економічної системи для здійснення організаційно-управлінської, економічної, технологічної та іншої інтелектуально-продуктивної діяльності, які можуть реалізуватися у формі інтелектуального капіталу підприємства на ринкових та індивідуально-мотиваційних засадах [13].

За результативного підходу інтелектуальний потенціал орієнтований на досягнення певної мети шляхом отримання певного результату.

Б. Данилишин та В. Куценко конкретизують сутність поняття «інтелектуальний потенціал», вважаючи його цілеспрямованою діючою сукупністю працівників з відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, тобто з їх знаннями та навичками [14, с. 18]. Автори переконані, що ефективне використання інтелектуального потенціалу може забезпечити сталий соціально-економічний розвиток національної економіки, що ґрунтується на відтворенні людського ресурсу.

А. Липовська інтелектуальний потенціал визначає як частину духовного потенціалу суспільства, спроможність інтелектуальної системи за певного рівня розвитку у певних просторово-часових рамках реалізувати свої можливості за наявності необхідних ресурсів та з метою задоволення і власних потреб, і потреб соціальної системи, до якої вона належить як підсистема [2].

В. Волкова та В. Стрельбицька вважають, що інтелектуальний потенціал – це здатність інтелектуальної системи до реалізації дослідно-пізнавальної та інтелектуальної діяльності за оптимальних умов її функціонування в інтересах досягнення поставлених цілей [15, с. 60].

Деякі науковці поєднують у своїх визначеннях ресурсний та результативний підходи до розуміння сутності інтелектуального потенціалу. Наприклад, на думку В. Семиноженка, Б. Кваснюка, І. Шовкуна, інтелектуальний потенціал має розглядатися як сукупність інтелектуальних ресурсів, що втілюють наукові здобутки суспільства, трудових ресурсів із притаманними їм інтелектуальними, освітніми та кваліфікаційними характеристиками, раціональне використання яких (в оптимальному співвідношенні з іншими економічними ресурсами) забезпечує досягнення нової якості економічного розвитку, що ґрунтується на знаннях [16].

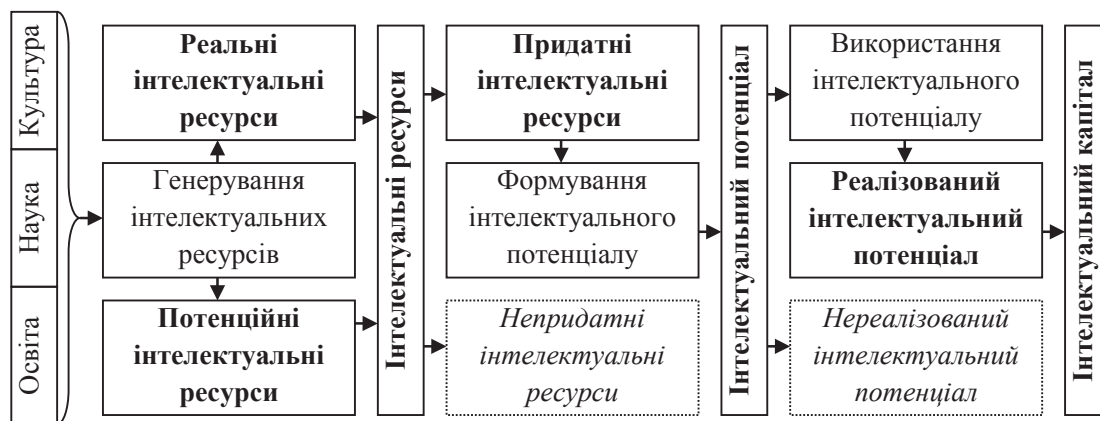

Рис. 1. Взаємозв'язок між категоріями «інвестиційні ресурси», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний капітал»

Джерело: побудовано авторами

Л. Діба визначає інтелектуальний потенціал як можливість, надані інтелектуальними ресурсами в певний час і в майбутньому, які можуть бути використані для досягнення певної мети [17].

У своїй дослідженнях О. Моліна наголошує на тому, що інтелектуальний потенціал є сукупністю інтелектуальних якостей (інтелектуальних ресурсів), які можуть бути використані системою для вирішення завдань, що стоять перед нею, стосовно самозбереження та розвитку [18, с. 368].

С. Філіппова та К. Ковтуненко стверджують, що інтелектуальний потенціал визначається наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності, нематеріальних активів, а також знань та навичок працівників, що в комплексі зумовлює підвищення продуктивності праці й очікуваного економічного ефекту [19, с. 230].

О. Гончар, В. Нам'ясенко вважають, що інтелектуальний потенціал – це нематеріальний ресурс/актив підприємства, що є розумовими здібностями кожного працівника окремо, а також усього персоналу загалом, що завдяки синергії має здатність до постійного нагромадження та зростання в геометричній прогресії і може бути використаний сьогодні та в майбутньому для досягнення певних цілей [20, с. 57].

Низка вчених у своїх визначеннях інтелектуального потенціалу базуються на сполученні ресурсного та функціонального підходів. Так, М. Семикіна, В. Гунько, С. Пасека трактують інтелектуальний потенціал як сукупність усіх інтелектуальних ресурсів, включаючи людей, зайнятих працею в економіці, їх знання, інтелектуальні здібності, нематеріальні активи, які характеризують сукупні інтелектуальні можливості, що можуть бути використані в процесі функціонування економіки, перетворюючись на інтелектуальний капітал, забезпечуючи рух до прогресивних соціально-економічних перетворень, а можуть так і залишитися повністю або частково невикористаними [2].

С. Князь та Л. Холявка дають таке визначення інтелектуального потенціалу: це сукупність інтелектуальних ресурсів, а також цілісна, динамічна система, у якій всі інтелектуальні складові перебувають у взаємозв'язку і взаємодії. На їхню думку, інтелектуальний потенціал як система характеризується такими ознаками: інтелектуальний потенціал є сукупністю взаємодіючих між собою та із зовнішнім середовищем компонентів, які формують єдине ціле, що має загальні властивості; як цілісний

об'єкт інтелектуальний потенціал складається з компонентів, кожен з яких містить низку елементів, які взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем; кожному компоненту інтелектуального потенціалу притаманні певні властивості, які відрізняють його від інших компонентів; у своїй взаємодії і взаємозв'язку компоненти інтелектуального потенціалу забезпечують виконання поставлених завдань заради досягнення визначеної мети [21, с. 192]. Такий підхід комплексно характеризує інтелектуальний потенціал.

Автори наводять таке визначення інтелектуального потенціалу: система інтелектуальних ресурсів, які у своїй взаємодії і взаємозв'язку створюють внутрішні, актуальні в певний період часу можливості підприємства для провадження інноваційно-спрямованої господарської діяльності з метою забезпечення його конкурентних переваг [21, с. 192].

Ці автори є єдиними, хто дотримується комплексного підходу до трактування інтелектуального потенціалу. Варто погодитись із цими науковцями щодо того, що інтелектуальний потенціал має включати інтелектуальні ресурси, які можуть використовуватися для здійснення інноваційно-спрямованої діяльності, виконуючи інноваційну функцію. Водночас якщо розглядати інтелектуальний потенціал на макрорівні, то, на нашу думку, потребують уточнення цілі, з якими здійснюються формування та використання інтелектуального потенціалу з конкретизацією ресурсів, які можуть вважатися інтелектуальними.

Такий взаємозв'язок може бути відображений на рис. 1.

Висновки. Таким чином, обґрунтовано застосування комплексного підходу до розуміння сутності поняття «інтелектуальний потенціал». Встановлено, що в науковій, освітній та культурній сферах генеруються реальні та потенційні інтелектуальні ресурси. Інтелектуальні ресурси можуть бути придатними або непридатними для формування інтелектуального потенціалу. Саме придатні інтелектуальні ресурси формують інтелектуальний потенціал. Лише в тому разі, коли інтелектуальний потенціал набуває форми реалізованого, створюється інтелектуальний капітал.

Отже, на нашу думку, інтелектуальний потенціал – це частина інтелектуальних ресурсів, що мають потенційну здатність у процесі свого формування та використання перетворюватись на інтелектуальний капітал.

Список використаних джерел:

1. Эдвинссон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. С. 429–447.
2. Семикіна М., Гуньо В., Пасека С. Интеллектуальный потенциал: соціальні виміри використання та розвитку: колективна монографія / за ред. М. Семикіної. Черкаси: МАКЛАУТ, 2012. 336 с.
3. Капітан І. Формування структури інноваційного потенціалу підприємств й управління його розвитком. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 12. С. 130–137.
4. Гава Ю. Интеллектуальный капитал – шлях до економічного зростання України. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 4. С. 129–134.
5. Розумний М. Интеллектуальный потенциал України: проблема реалізації. Наукові записки інституту журналістики. 2003. Т. 12. С. 90–93.
6. Мойсеєнко І. Управління інтелектуальним потенціалом: монографія. Львів: Аверс, 2007. 304 с.
7. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / за ред. С. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
8. Маліцький Б., Попович О. Стан використання вітчизняного інтелектуального потенціалу. Интеллектуальна власність. 2005. № 12. С. 7–13.
9. Петренко В. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 352 с.
10. Прошак В. Вплив освіти та науки на формування інтелектуального потенціалу України. Формування ринкової економіки в Україні: наук. посібник. Львів: Інтереко, 1999. С. 495–500.
11. Вовканич С. Соціогуманістична стратегія інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку. Регіональна економіка. 2004. № 3. С. 41–52.
12. Лаврентьев В., Шарина А. Интеллектуальный потенциал предприятия: понятие, структура и направления его развития. Креативная экономика. 2009. № 2(26). С. 83–89.
13. Ситник Й. Интеллектуальный потенциал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2012. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evkpi/2012/6MO/42.pdf.
14. Данилишин Б., Куценко В. Відтворення інтелектуального потенціалу у контексті розвитку знаннєвої економіки. Вісник НАН України. 2004. № 7. С. 15–24.
15. Волкова В., Стрельбицкая Л. Роль высшей школы в формировании интеллектуальных ресурсов НТП. Интеллектуальные ресурсы развития научно-технического прогресса: тез. докладов (Нальчик, 23–27 мая 1988 г.). Москва: ВНИИПИ, 1988. С. 59–62.
16. Сучасні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / за ред. В. Гейця, В. Семиноженка, Б. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2007. 544 с.
17. Дыба Л. Сутність понять «інтелектуальний потенціал» та «інтелектуальний капітал» як економічних категорій. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2011. Вип. 17. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf.
18. Моліна О. Підвищення конкурентоспроможності регіону на основі удосконалення відтворення його освітнього потенціалу. Вісник соціально-економ. дослідж. 2010. Вип. 40. С. 365–372.
19. Філіппова С., Ковтуненко К. Интеллектуальный потенциал як головний чинник формування інтелектуального капіталу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2013. № 754. С. 227–232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2013_754_34.
20. Гончар О., Нам'ясенко В. Интеллектуальный потенциал як один із основних факторів розвитку промислового підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2013. № 3. Т. 2. С. 55–58.
21. Князь С., Холявка Л. Складові системи формування інтелектуального потенціалу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2014. Вип. 6(2). С. 191–194. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6\(2\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6(2)_51).

ПОДХОДИ К ПОНИМАНІЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛА

Аннотация. В статье исследована сущность понятия «интеллектуальный потенциал». Рассмотрены подходы к пониманию интеллектуального потенциала, предоставлена их исчерпывающая характеристика. Обосновано использование комплексного подхода к пониманию интеллектуального потенциала. Исследована взаимосвязь между категориями «инвестиционные ресурсы», «интеллектуальный потенциал» и «интеллектуальный капитал». Предоставлено авторское определение интеллектуального потенциала.

Ключевые слова: потенциал, интеллектуальный потенциал, ресурсы, интеллектуальные ресурсы, интеллектуальный капитал.

APPROACHES TO INTELLECTUAL POTENTIAL

Summary. The essence of the concept of “intellectual potential” is explored. Approaches to the understanding of intellectual potential are considered, their comprehensive characterization is given. The use of the integrated approach to the understanding of intellectual potential is substantiated. The interrelation between the categories “investment resources”, “intellectual potential” and “intellectual capital” are investigated. Author’s definition of intellectual potential is provided.

Key words: potential, intellectual potential, resources, intellectual resources, intellectual capital.